

BORIS KOVAČ

A technológia mint új mitológia (a művészetben)

A főnti cím kétféleképpen értelmezhető: afirmációként és negációként. Negációként – a technológia modern mítosz, ha lényegét tekintve önelégültté válik. A modern ember elhitte, hogy a technológia megválaszolja minden kérdését, betöm minden hézagot s megszüntetve a természetet – új természetté alakul. Így lett a technológia mítosszá, mert az ember elhagyta irányában „az alkotó a műve fölötti” kritikai viszonyát. Hozzátapadva a technológiához lemondott saját magáról (heideggeri önfelejtés). Mivel ez a korszak szellemének leitmotívuma, csak a művészet és a technológia közti viszony hozzávetőlegesen zenei perspektívából történő megvilágítására szorítkozom. Megpróbálom a cím pozitív értelmét indítványozni a zene és az elektronika viszonyának prizmáján keresztül.

Ha a művészet egyáltalán alárendeltje egy bizonyos progresszív fejlődésnek, akkor ez elsősorban a technológiai oldalt érinti. A technológia ugyanis a történelem hordozója. Ugyanakkor a művészet lényegében történelem fölötti. Ezért mondhatjuk róla, hogy az egyik lábával a történelemben van – mint technológia, a másikkal viszont kívül helyezkedik el – mint poétika. A poétika a technológia nemb a cél és eszköz egyoldalú viszonyában rajzolódik ki, hanem együtt élnek: minden poétika „keresi” a saját technológiáját, ahogy a technológia is megteremti a körülményét, lehetővé téve a poétikát. A zene az új korban lehet világi és szellemi, akár a középkorban, kifejezhet hasonló poétikai álláspontokat, de a maga technológiai alakjában nem lehet, s nem szabad hasonlóknak lennie, különben muzeálissá és anakronisztikussá válik.

Mivel a technológia folyton változó – fejlődő, a természet viszont az, ami állandó, a művészet egyre többet foglalkozik a technológiával, s egyre kevésbé a természettel. Egyre inkább történelmi-technológiai lesz, s kevésbé poétikus-természetivé és történelem fölöttivé. Így veszti el a maga mitikus-rituális karakterét, melynek birtokában volt a természettel való közvetlenebb viszonyában.

A zene ebben az értelemben paradigma: mindig is nagyon kieszközölt a technológia által, kezdve a hangszertől, ennek tökéletesítésétől, a kottázáson meg a konzerváláson át, az előadókon keresztül, a zenekar intézményéig, stb. Ez a kieszközöltség volt az egyik oka a polgári kor meglehetősen elintézményesült zenéjének. Ez fontos zenét, egyúttal pedig a zenétől való elidegenedést is egyformán eredményezett (amiről már eleget beszéltem). Mi újat hozott az elektronika korszaka? Először is, a hang fölvehetőségét – a zene följegyzésének ezt a forradalmi lehetőségét, ennek reprodukcióját s konzervációját a lényegi – hangzásbeli alakjában. E korszakalkotó vívmánynak még lemérhetetlen az összes praktikus következménye, mégha teljesen nyilvánvaló is, hogy egy erőteljes fordulatról van szó a komplett zenei technológiában. Ez a fordulat az új közvetlenség irányába tart. Már maga az a lehetőség, hogy a hangot föl lehet venni, majd később audió „tükörben” hallgathatjuk vissza, messze közvetlenebb feljegyzési mód a kottázásnál (még ha nem egészen hasonlíthatók is össze) – amely csupán egy leegyszerűsített, tökéletlen, jeligés utasítás a szerző ze-

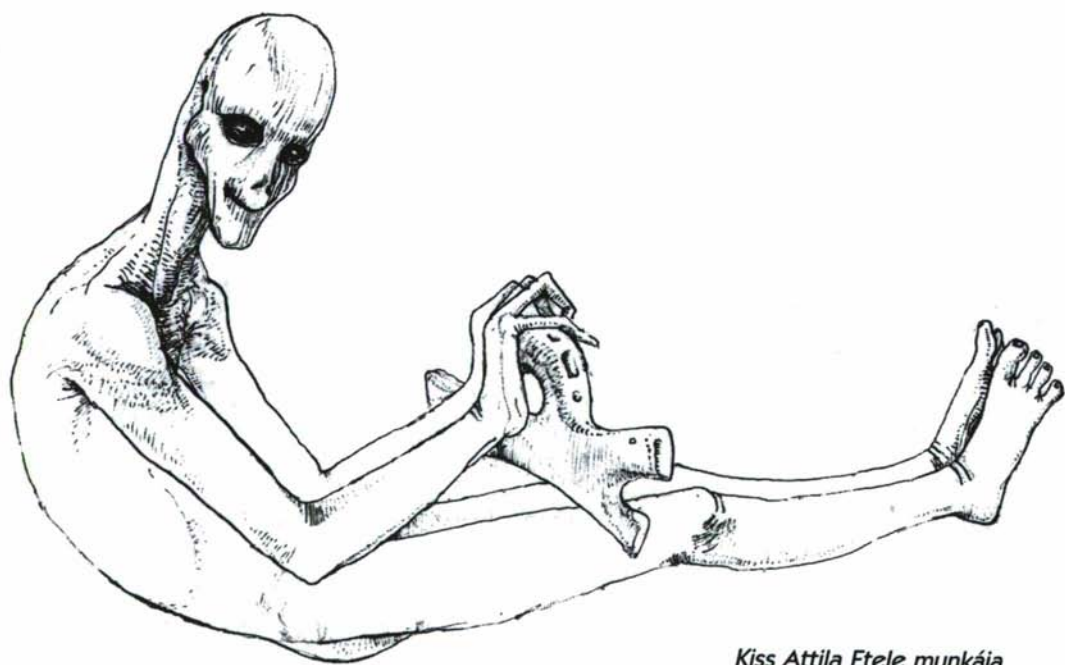
nei ötletének realizációjához (írásban kifejezve). Felvetődhet az a kérdés, hogy vajon Bach, ha erre lehetősége lett volna, kottás formában, vagy hangfölvétellel jegyzi le az összes szerzeményét. Közismert, hogy akárcsak más szerzők kompozíciói, az övéi is a magnetofoni „kor” „előtt” jöttek létre, mint kottázva létrehozott improvizációk. Ez összefüggésben van a reprodukív zene fő kérdésével. Ha Bach vagy Debussy muzsikája minőségi lemezeken lenne hozzáférhető – a reprodukció csak a „külön” interpretációkban, pontosabban átdolgozásokban kapna értelmet. Természetesen egy zenekar esetében ez összetettebb jelenség. Nos, az az előadás, amelyet maga a szerző készítené el és rögzítené föl, autentikus volna. Az összes többi csak önkényes interpretáció lehetne.

A zene fölvételezhetőségének a következményei áttekinthetetlenek. Mint fölvétel, a zene mindenki számára elérhető információvá válik, melyet a könyvhöz hasonlóan közvetítenek, személyes tulajdonná tesznek (szükség van valamely zeneberendezésre, amely hozzáférhető és demokratizált). E módon lényegileg megváltozott a zene szociális-ökonomiai élete. Mindenfajta zene elérhető a potenciális hallgató számára, sokkal nagyobb mértékben, mint ennek koncertbeli alakja. Így a mai „Mozartok” nemcsak az udvarhölgyek számára léteznek.

Amellett, hogy lehetővé tette az efféle szociális emancipációt, az elektronikus technológia a zenének új hangszerelést is hozott, amely nemcsak a kifejező eszközöket, hanem a zenei alkotás teljesen új módjait is kiszélesíti. A zenei stúdió felszerelése az alkotó számára nemcsak hatalmas, de lényegesen közvetlenebb lehetőségeket nyújt a klasszikus zeneszerzéshez képest. A stúdióbeli komponálás maga a hanganyagon való munka, az alkotás pedig eme munka terméke, maga a zene, a befejezett kompozíció, s nem csupán utasítás egy esetleges előadás számára. Így a zenész egyenrangúvá válik a festővel, vagy az íróval, akinek az eljárás az ötlettől a realizációig a „saját kezében” van. A zene stúdióbeli létrehozása lényegében megszünteti a munka fölösztását a szerzőre és az előadóra. Kortárs hangszereket használva a zeneművésznek lehetősége van egyedül megoldani azt, amire eddig egy egész apparátusra volt szükség, amelyet ő intézményes közvetítés nélkül nem tudott aktivizálni. Az elektronikus közvetítés személytelenebb, de ezzel együtt tisztább is. Az intézményhez kötődő zenekari zenészekkel „csinovnyikokkal” való közvetítés sokkal szerencsétlenebb. A manipuláció, a hangszeres kihasználás viszonya egy és ugyanaz, de a másik esetben élő emberekről van szó.

A kortárs technológia a művészetet az informatika irányába viszi – a monologikus, monadologikus kommunikációba. Egyidejűleg megszünteti a korhadt intézményi-bürokratikus közvetítést. Ezzel a létrejött kapcsolat ellenére is lehetővé teszi a sokkal nagyobb közvetlenséget, tisztázva a viszonyt az autentikus kommunikáció meg aközött, ami csupasz instrumentális. Megfékezi azt a szükségletet, hogy maga az ember legyen a hangszer – az ember a hangszeren zenél! Ahogy idővel az elektronikus technológia széles fogyasztói áruvá válik, s egyre inkább elérhető az egyén számára, úgy sokat tesz a zene és a művészet demokratizálásáért, alkotói-produktív és receptív értelemben.

Mit gondoltam a cím pozitív értelmezése alatt, hogy a (z elektronikus) technológia új mitológia? Az elektronikus instrumentális így tökéletessé válik, a legbonyolultabb eljárások kezelése pedig kompjuterizálttá s egyszerűen elérhetővé a laikus számára is, nem követel

Kiss Attila Etele munkája

akkora szakmai erőfeszítést, mint a klasszikus hangszerekénél. E módon szabadul fel az igazi kreativitás mezeje – az imagináció a művesség helyére kerül, szakmai-instrumentális értelemben. A kortárs technológia elfogadása többé nem vonja maga után a technikus tudat elfogadását is. A művészek használhatják a technikai találmányokat anélkül, hogy képesek lennének „a háztartásban kicserélni a biztosítékot”. A kompjuterizált technológia a gyerekek számára ugyancsak elérhető, továbbá egy kis technikai, konkrét-operatív gondolkodási képességgel az átlagos ember szintén ki fogja aknázni e berendezések lehetőségeinek legnagyobb részét – ez pedig, praktikusán, az alkotói lehetőségek határtalan mezeje, a játék esztétikai tere. A gépi korhoz képest (amelynek a klasszikus zenei hangszerek felelnek meg), a komputeri korban a súlypont a mesterségbeliről, a specializáltról áttevődik az esztétikaira, s a szintetikus-imaginatívra. Ezáltal jön létre az összeköttetés a technológia valamint az esztétika között, azaz a technológia esztétizációjának lehetősége. Ez azt jelenti, hogy a technológia a poétikus mitológia részévé válhat, s a természettel való közvetlenségével magasabb szinten képes artikulálni az ember és a világ (illetve a természet) viszonyát. Az új technológia nem írja elő hozzáférhetőségként a racionalitás kívánalmát. Mégis, azzal, hogy a mentálist hangsúlyozza a fizikával szemben, elsősorban a szellemi képességekhez fordul. Így módon új alkímiává válik, váratlan eredmények és csodák jönnek létre általa, ezért teljesen irracionális, misztikus és mágikus módon is megközelíthetjük. Annyira komplexszé lesz, hogy már az emberre kezd hasonlítani, illetve ennek robot-képére, ami a legmisztikusabb emberi vízió: megteremteni a lényt saját képünkre és hasonlatosságunkra (mint isten). Az elektronikus technológia megengedi a maximálisan individualizált, személyes hozzáállást, ugyanakkor viszont egy új kollektívizmust is lehetővé tesz. Ebből válik az új mítosz s az Új rítus témájává. A további változásában a technológiának egyre több esztétikai, ám egyre kevesebb pragmatikus és utilitárius oka lesz. Egyre többet fordul majd az alkotói játékhöz, ám kevésbé a szükséges, termelő munkához. Emiatt a művészet (beleértve a zenét) és a technológia viszonya az utopisztikus művészetfilozófia egyik központi témájává szervesül. Miként ezt már az elején mondtam, ha a művészet valamilyen által alárendelődhet a történelmi változásnak, akkor az a saját technológiája. Természetesen ez érintheti a művészetbeli változás poétikus és szociális karakterét egyaránt.

Ez a jövő, hacsak a fejünket nem dugtuk a homokba, de ha netán igen, már akkor is elkezdődött.

1987. június

Orcsik Roland fordítása